УДК 37.016:94(477)"1920/1930"

https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-841-849

Івасюта Юлія Василівна студентка спеціальності 014 середня освіта (історія), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра історія України і методики викладання історії, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, https://orcid.org/0009-0004-6718-2205

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ МИТЦІВ ДОБИ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Анотація. В статті аналізується проблеми використання матеріалів архівно-кримінальних справ на митців доби Розстріляного Відродження (1920-1930-х рр.) на уроках історії в школі. Окремий акцент в роботі робиться на проблемі доступності архівно-кримінальні справ для пересічних громадян після появи окремого Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 9 квітня 2015 р., який суттєво спростив доступ до архівно-кримінальних справ для пересічних громадян та численних дослідників, в тому числі – студентів.

В ході цього дослідження було з'ясовано, що архівно-кримінальні справи на митців Розстріляного Відродження у частковому обсязі є загальнодоступними в мережі. В окремих випадках вони аналізуються в наукових статтях, а у більш доступній формі – на спеціальних телеграм-каналах, які ведуть досвідчені історики. Було резюмовано, що це не складає проблеми для вчителя історії в ході підготовки до відповідних тематичних уроків. Разом з тим, вивчення таких справ в повному обсязі може посприяти перемозі наших учнів на конкурсній роботі в системі МАН або ж відкрити у нім потенціал майбутнього дослідника.

Нами було констатовано, що окрім переваг, такі праця з таким корпусом джерел на уроках історії має і певні недоліки. Зокрема, проблема полягає як у правильному трактуванні документів вчителем, так і якісному опрацюванні учнями. Також не слід забувати, що урочного часу може бути недостатньо для того, щоб попрацювати з таким корпусом історичних джерел. За цих обставин нами було запропоновано як економну в плані часу методику, так і сформовано пропозиції щодо подальшого її вдосконалення на практиці.

Окремий акцент в дослідженні ставиться на можливостях досліджувати документи з архівно-кримінальної справи на В. Підмогильного. Це робиться як з врахування їх доступності в мережі, так і великій популярності творчості митця, який презентує епоху Розстріляного Відродження зокрема.

Ключові слова: архіви, ГДА СБУ, архівно-кримінальні справи, Розстріляне Відродження, сталінські репресії, декомунізація, методика викладання історії в школі.

Ivasiuta Yuliia Vasylivna student of speciality 014 Secondary Education (History), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, 57 Shevchenka St., 76018 https://orcid.org/0009-0004-6718-2205

CRIMINAL CASES OF ARTISTS OF THE EXECUTED REVIVAL AS A MEANS OF STUDYING SOVIET REPRESSIONS IN UKRAINE IN SCHOOL HISTORY LESSONS

Abstract. The article analyzes the problems of using archival and criminal case materials on artists of the Shot Renaissance era (1920-1930s) in history lessons at school. A separate emphasis in the work is placed on the problem of the availability of archival and criminal cases for ordinary citizens after the appearance of a separate Law of Ukraine "On access to archives of repressive bodies of the communist totalitarian regime of 1917-1991" dated April 9, 2015, which significantly simplified access to archival and criminal files. affairs for ordinary citizens and numerous researchers, including students.

In the course of this research, it was found that archival and criminal cases against the artists of the Shot Renaissance are partially publicly available on the Internet. In some cases, they are analyzed in scientific articles, and in a more accessible form - on special telegram channels run by experienced historians. It was summarized that this does not pose a problem for the history teacher in the course of preparation for the relevant thematic lessons. At the same time, the study of such cases in full can contribute to the victory of our students in competitive work in the MAN system or open up the potential of a future researcher in him.

We have established that, in addition to advantages, such work with such a corpus of sources in history lessons also has certain disadvantages. In particular, the problem is both the correct interpretation of the documents by the teacher and the high-quality processing by the students. It should also not be forgotten that class time may not be enough to work with such a body of historical sources. Under these circumstances, we proposed both a time-saving method and suggestions for its further improvement in practice.

A separate emphasis in the study is placed on the possibilities of examining documents from the archival criminal case on V. Pidmohylny. This is done both taking into account their availability on the Internet, and the great popularity of the artist's work, which presents the era of the Shot Renaissance in particular.

Keywords: archives, Branch State Security Service of Ukraine, archival and criminal files, Executed Renaissance, Stalinist repression, decommunisation, methods of teaching history at school.

Постановка проблеми. Архівно-кримінальні справи для сучасного історика є вагомим джерелом для вивчення тоталітарного минулого України в 1918-1991 рр. До 2015 р. доступ до такого масиву матеріалів мали лише дослідники з вченим званням і люди, які мали хороші контакти з силовими структурами. Після ухвалення декомунізаційного пакету законів 9 квітня 2015 р. – ситуація докорінно змінилась. Завдяки появі окремого Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» соціум зміг безбар'єрно опрацьовувати будь-які документи радянських спецслужб як читальних залах архівів, так і отримувати фотокопії через електронні запити.

З врахування того, що епоха Розстріляного Відродження (1920-1930-х рр.) є однією з найпопулярніших тем серед молоді як з позиції літератури, так і історії, вчителю важливо сформувати її вивчення саме крізь призму письмових джерел. В цьому значенні архівно-кримінальні справи виступають як джерело відвертих репресій проти української творчої еліти 1920-1930-х рр. Окремої методики для роботи з такими джерелами на уроках історії ще не було сформовано ані професійними методистами, ані вчителями історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема архівно-кримінальних справ як джерел вивчення радянських репресій, в тому числі і проти діячів Розстріляного Відродження активно вивчалась у наукових доробках А. Амонса, В. Василенка, Р. Давидюка, О. Єгрешія, В. Золотарьова, О. Сахно, Ю. Сокура, Д. Хоменка, Ю. Шаповала, Т. Шептицької та ін.

Мета статті – розглянути вагомість вивчення архівно-кримінальних справ як джерела з історії радянських репресій проти представників Розстріляного Відродження на уроках історії в школі.

Виклад основного матеріалу. З початком третього етапу української декомунізації на зламі 2013-2014 рр. перед нашим соціумом відкрилась можливість зняти грифи заборони до найбільш чутливої інформації минулого. Саме архівно-кримінальні справи в ГДА СБУ, ЦДАГОУ та в низці архівів обласного значення були найбільш закритими за доступом архівними документами доби радянської окупації України в 1917-1991 рр. Ухвалення пакету декомунізаційних законів від 9 квітня 2015 р. розпочало нову епоху у вирії досліджень радянських репресій та й всього українського радянського часу в цілому. По-особливому були цікаві справи на діячів епохи Розстріляного Відродження, адже понад 90% з них загинули у період з 1933 по 1938 рр.

Чому власне на них був і є попит з погляду на сучасні події? По-перше, до 1991 р. їх твори були фактично невідомими широкому загалу. По-друге, майже всі вони стали жертвами репресій 1933-1939 рр. Одиницям вдалось вижити хіба що за рахунок того, що частина прийняла для себе нові правила системи, а комусь (як наприклад Аркадію Любченку – Ю. І.) довелось емігрувати на Захід. Безумовно, що доступ до творів з'явився швидше, аніж до архівно-кримінальних справ. Однак, саме з вивчення цих документів у розріз з літературними та іншими мистецькими здобутками тієї доби можна скласти цілісну картину того часу. Культура Розстріляного Відродження тому й здобула назву, що її митці були в більшості знищені в урочищі Сандармох в Карелії протягом 3-4 листопада 1937 р. [7, с. 311-312].

Власне що собою презентує архівно-кримінальна справа? В першу чергу – це вже закриті кримінальні справи як за терміном давності, так і відповідно за ступенем доказаної вини щодо обвинувачень слідства, щодо її порушення тієї чи іншої норми закону. Більша частина таких справ стосується не криміналь-них злочинців, а цілком невинних осіб, які стали жертвою сфабрикованого досудового слідства в радянській тоталітарній дійсності.

Посмертна правова і партійна реабілітація митців доби Розстріляного Відродження відбулась переважно в 1950-1980-х рр. і носила більш загальний, аніж якийсь індивідуальний характер. В епоху десталінізації (1953-1961), а пізніше – в добу Перебудови (1985-1991) такі заходи мали за мету поновити довіру в населення щодо органів влади та створити якісну правову вітрину демократії для Заходу. Такі речі відбувались паралельно до репресій проти дисидентів 1960-1970-х рр. в Україні, в тому числі проти В. Чорновіла, В. Стуса, творчого подружжя Калинців, І. Світличного, П. Григоренка та ін. Так чи інакше, але радянська система до кінця своїх днів зберігала репресивну сутність – чи це були сталінські 1920-1930-ті чи застійні 1960-1970-ті рр.

Чому все таки важливим є вивчення такого роду документів на сучасних уроках історії? По-перше, крізь призму джерельного матеріалу учень сприймає той чи інший матеріал саме в ритмі часу, який вивчається в ході уроку чи кількох уроків. Взявши до рук фрагмент з кримінальної справи (протокол допиту, постанову на арешт, висновок слідчих, ордер на арешт, вирок і т.д.), ми та наші учні зможемо по-справжньому відчути жах, який перенесли на собі репресовані українські митці [5].

По-друге – архівно-кримінальні справи у порівнянні з довоєнними 1990-ми – 2000-ми рр. вже не є документами під грифом «секретно». Розсекречення таких документів дало змогу відкрити правду про загибель сотень тисяч ні в чому невинних людей, адже в більшості родичам репресованих видавали довідку про те, що той чи інший засуджений «помер від серцевої недостатності». Задля приховання правди видавались як фальшиві причини, так і сфабриковані дати з різницею у 2-3 роки [3, с. 74-75].

З врахування того, що великий масив документів з архівно-кримінальних справ було опубліковано на сайті Електронного архіву Центру досліджень визвольного руху (діє з березня 2013 р.), це значно покращує доступ як для вчителя, так і для учня. Поряд з тим, значна частина архівно-кримінальних справ перебуває ще поза доступом для пересічних громадян. Справа стоїть не лише в кількості та якості оцифрування фондів у підпорядкуванні Державної архівної служби, а й відсутності доступу до архівів СБУ і МВС на обласному рівні. Зокрема, авторка на власному досвіді мала нагоду переконатись в тому, що з початку повномасштабної війни росії проти України (24.02.2022 – н.ч.) жоден з архівів силових структур не надає позитивних відповідей на запити щодо отримання копій архівно-кримінальних справ на репресованих в 1940-х рр. її родичів [2, с. 95-96].

Звичайно, що досі триваюча передача великої кількості справ з фондів архіву обласного управління СБУ в Івано-Франківської області у фонди Держархіву в цьому ж регіоні значно покращила доступ до такої категорії справ. Станом на сьогодні вона налічує майже 5 тисяч справ на репресованих в 1939-1980-х рр. радянською системою жителів області і є у вільному доступі для користувачів читального залу у ДАІФО. Попри те, що оцифрування однієї з таких справ займає доволі значні ресурси, все ж вихід з становища для пересічного користувача є. Зокрема, завдяки укладеному в 2023 р. договору про співпрацю між ДАІФО та компанією FamilySearch, в пересічних користувачів будуть ширші можливості праці з фондами обласного архіву в Івано-Франківську, в тому числі з архівно-кримінальними справами [2, с. 97].

Загалом, регульований Законом України від 9 квітня 2015 р. «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» механізм отримання запитуваних суспільством відомостей з одного боку є задовільним, а з іншого і досі потребує значних покращень. Якщо говорити конкретно про доступ до архівно-кримінальних справ 1930-х рр. на митців епохи Розстріляного Відродження, то в даному випадку якихось перепон нами помічено не було [6].

Радше навпаки – нами фіксується якісний доступ до цього масиву документів як через вищезгаданий ЕАЦДВР, так і через електронні музейні виставки та окремі телеграм-канали. До прикладу, телеграм-канал історика та публіциста Едуарда Андрющенка «KGB Files» можна часто віднайти публікації як щодо радянських репресій 1920-1980-х рр. на території України, так і корисні статті з минулого, де також є певні роздуми, судження та запитання до цільової аудиторії [1].

На наш погляд, якщо пропонувати нашим учням роботу з матеріалами кримінальних справ, потрібно не лише вивчати їх вміст, а й вчитись їх

детально аналізувати. Зокрема, в контексті теми нашої публікації, ми пропонуємо це здійснювати за наступним алгоритмом:

— для здійснення конкретного спільного з учнями аналізу, слід взяти окремо взятого діяча тієї епохи – це може бути письменник Микола Хвильовий, театральний режисер і актор Лесь Курбас, кінорежисер і сценарист Олександр Довженко або ж художник Михайло Бойчук;

— для кращої реалізації задуманої нами методики, слід звернутись до допомоги вчителя (вчительки) української літератури або художнього мистецтва – при такому дуеті урок буде більш цікавим та корисним, адже в сучасних уроках історії часто бракує пошуків міжпредметного компоненту;

— через ментальну карту або ж наліплюючи зображення на дошку, ми можемо складати єдину картину щодо обставин, ходу та наслідків репресій супроти діяча;

— тут буде в нагоді не лише метод «Мікрофон», а й «Коло ідей» та дебати на тему повторного слідства як в добу радянської України, так і сучасності;

— діти можуть спробувати провести детальне журналістське розслідування у позаурочний час в контексті проєктного навчання, адже крізь конкретно заданий кейс з метою і завданнями при роботі в парах або в групах на 3-5 осіб вони можуть більш оперативно та якісно відтворити картину методом OSINT-аналізу – тобто працею з відкритими джерелами.

Актуалізувати дослідження кримінальних справ цієї доби можна не лише через документи, а й засобами художньої культури. Зокрема, мистецька дилогія у формі фільмів вітчизняного режисера Т. Томенка «Будинок «Слово»» (2017 р.), який є документальним проєктом і відповідно художня стрічка «Будинок «Слово»: Нескінчений роман» (2021 р.). Фрагменти з цих стрічок або ж їх трейлери у повному обсязі зможуть посприяти якісному супроводу уроку, дати учням осягнення складнощів відносин мистецької еліти з владою і відповідно проаналізувати сталінські репресії як наслідки протистояння за вільне українське мистецтво в 1920-1930-х рр. [4].

Якими ж є недоліки при роботі з кримінальними справами тієї доби в ході навчального процесу? По-перше – діти можуть не повністю зрозуміти джерело, яке ви їм демонструєте. Саме без правильного позиціонування того, що ви демонструєте, без проведеної спільної роботи з учнями над такими джерелами і без пояснення їх специфіки, може відбутись спотворення історичної дійсності. Про що власне йде мова? Справа в тім, що якщо немає чітко виробленого алгоритму роботи над такими матеріалами на уроках у школі, діти можуть потрапити під вплив пропаганди минулого режиму. Таке часто трапляється при перегляді радянських фільмів, де демонструвалась пропаганда благополуччя в житті жителів «радянського раю».

По-друге – робота з таким корпусом джерел завжди вимагає значного обсягу часу. З врахування того, що час уроку складає лише 45 хвилин, ми не можемо витрачати великий обсяг часу саме на вивчення того чи іншого документу з архівно-кримінальної справи. За цих обставин краще надавати учням можливість вивчати ці документи у позаурочний час з проведенням попереднього інструктажу. Це важливо як з мір інформаційної безпеки, так і з врахування того, що більшість з них навряд чи будуть працювати в органах внутрішніх справ чи в інших силових структурах. За цих обставин ключовим виступає саме позакласна робота. Водночас зауважимо, що при роботі з учнями-конкурсантами в системі МАН важливо вміти залучати схожий обсяг документів як для пошуку невідомого про епоху 1920-1930-х рр.

В контексті розвитку аксіологічної і інформаційної компетентностей важливим є порівняльний аналіз. До прикладу, побачене у вищезгаданих стрічках режисера Т. Томенка можна провести крізь призму принципу правда/брехня, де у відповідях на конкретні питання ми можемо демонструвати вибрані документи з кримінальних та агентурних справ. Це буде важливим для того, щоб учні вміли розрізняти художній вимисел і правду, адже у вирії нашого часу така інформаційна гігієна є вкрай важлива. В цьому ж сенсі важливим буде пошук зв'язку зі схожими історіями закордоном, адже в 1930-х-1940-х рр. сталінські репресії проти національних творчих еліт були і на території інших радянських республік. Особливо це стосується Грузії, де дана проблема активно вивчається як істориками, так і мистецтвознавцями [1].

Також, учні можуть порівняти радянські репресії проти творчих еліт з нацистськими. Так до прикладу для аналізу учні можуть порівняти долі Еріха Марія Ремарка та Валеріана Підмогильного, які жили і творили в один і той же час. Важливо продемонструвати не лише різницю їхніх життєвих фіналів, а й показати можливість альтернативної версії подій у тому випадку, якби В. Підмогильний зміг втекти з УСРР в 1930-х рр. [6].

Власне реконструкція життєвих історій і їх можливих альтернативних варіантів є доволі актуальним завданням в контексті останніх історичних подій. За умови проведення таких реконструкцій у співставленні з реальними історичними фактами можна побачити не лише альтернативне минуле, а й відтворити можливий сценарій майбутнього. Тому навіть споглядаючи на наслідки сталінських репресій супроти діячів доби Розстріляного Відродження можна сформувати висновки, які потрібні для сьогодення. Зокрема, в рамках декомунізації та деколонізації ми перейменовуємо топонімічні об'єкти на честь багатьох діячів цієї доби в містах і селах.

Так, багато де ми формуємо нове бачення історії України. Однак, саме формуючи політику історичної пам'яті на збереженні правди про Розстріляне

Відродження крізь призму вивчення творчої спадщини митців і їх поламаних через сфабриковані кримінальні справи долі, ми поновлюємо історичну справедливість і передаємо цей досвід для наших учнів [8, с. 84].

Висновки. Отже, на основі проаналізованих нами фактів та поданих нами пропозицій констатуємо, що проблема архівно-кримінальних справ як засобу вивчення історії в школі є вкрай актуальною темою сьогодення.

Власне вивчати такий масив джерельних матеріалів на уроках історії – це і є процес вивчення незмінного курсу росії по знищенню творчої еліти України як в радянську добу, так і в сучасних військових реаліях. Саме на історії і фактах ворог часто намагається провести невдалі порівняння та вдатись до маніпуляцій. Та чи інша робота, яку ми ведемо на уроках історії щодо вивчення проаналізованої нами теми спільно з учнями – це і є попередня профілактика інформаційного простору та формування імунітету для уникнення шкідливого впливу ворожих ресурсів.

Література:

1. Білоусенко О. Рудзінська В. Історик Едуард Андрющенко: Попри всі паралелі, Путін не застрелиться в бункері, як Гітлер. В історії такого не буває. *ДМ*, 2023. URL: https://ms.detector.media/intervyu/post/32623/2023-08-07-istoryk-eduard-andryushchenko-popry-vsi-paraleli-putin-ne-zastrelytsya-v-bunkeri-yak-gitler-v-istorii-takogo-ne-buvaie/

2. Івасюта Ю. Доступ до архівів радянських карально – репресивних органів в м. Івано – Франківську: юридичний та практичний аспект. *Регіональні студії української історії. Матеріали Другої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.* 11 квітня 2024 р. / відповід. ред. І.М. Романюк. Вінниця : ВДПУ, 2024. С. 95-98.

3. Кравченко Я. Доля репресованого письменника Олександра Соколовського (за матеріалами архівно-кримінальної справи). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. № 38. С. 71–76.

4. Молодик К. Уроки про митців “Розстріляного відродження”: методичний нотатник для вчителів. Нова Українська Школа: офіційний портал, 2023. URL: https://nus.org.ua/articles/uroky-pro-myttsiv-rozstrilyanogo-vidrodzhennya-metodychnyj-notatnyk-dlya-vchyteliv/

5. Рацибарська Ю. І навіть у цих катівнях людина чинила опір – дослідник про покоління «Розстріляного відродження». *Радіо Свобода*, 2017. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28359491.html

6. У вільний доступ виклали 41 документ зі справи Валер’яна Підмогильного. *Читомо*, 2021. URL: https://chytomo.com/u-vilnyj-dostup-vyklaly-41-dokument-zi-spravy-valeriana-pidmohylnoho/

7. Шаповал Ю. Життя та смерть Миколи Хвильового у світлі розсекречених документів ГПУ. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2008. № 30. С. 311-348.

8. Шептицька Т. Розстріляне відродження: архівно-кримінальна справа Юрія Вухналя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки* (мовознавство і літературознавство): зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 12. С. 81-86.

References:

1. Bilousenko, O., & Rudzinska, V. (2023). Istoryk Eduard Andryushchenko: Popry vsi paraleli, Putin ne zastrelitsia v bunkeri, yak Hitler. V istorii takoho ne buvaie [Historian Eduard Andryushchenko: Despite all parallels, Putin will not shoot himself in a bunker like Hitler. This never happens in history]. DM. URL: https://ms.detector.media/intervyu/post/32623/2023-08-07-istoryk-eduard-andryushchenko-popry-vsi-paraleli-putin-ne-zastrelytsya-v-bunkeri-yak-gitler-v-istorii-takogo-ne-buvaie/ (in Ukrainian).

2. Ivasiuta, Y. (2024). Dostup do arkhiviv radianskykh karalno-represyvnykh orhaniv v m. Ivano-Frankivsku: yurydychnyi ta praktychnyi aspekt [Access to archives of Soviet punitive-repressive bodies in Ivano-Frankivsk: legal and practical aspects]. Rehionalni studii ukrainskoi istorii: Materialy Druhoi Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. April 11, 2024 / ed. I.M. Romaniuk. Vinnytsia: VDPU, pp. 95-98. (in Ukrainian).

3. Kravchenko, Ya. (2018). Dolia represovanoho pysmennyka Oleksandra Sokolovskoho (za materialamy arkhivno-kryminalnoi spravy) [The fate of repressed writer Oleksandr Sokolovsky (based on archival criminal case materials)]. Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh, No. 38, pp. 71–76. (in Ukrainian).

4. Molodyk, K. (2023). Uroky pro myttsiv "Rozstrilianoho vidrodzhennia": metodychnyi notatnyk dlia vchyteliv [Lessons on artists of the "Executed Renaissance": A methodological notebook for teachers]. NUS: ofitsiinyi portal. URL: https://nus.org.ua/articles/uroky-pro-myttsiv-rozstrilyanogo-vidrodzhennya-metodychnyj-notatnyk-dlya-vchyteliv/ (in Ukrainian).

5. Ratsybarska, Y. (2017). I navit u tsykh kativniakh liudyna chynyla opir – doslidnyk pro pokolinnia «Rozstrilianoho vidrodzhennia» [Even in these dungeons, people resisted – researcher about the "Executed Renaissance" generation]. Radio Svoboda. URL: https://www. radiosvoboda.org/a/28359491.html (in Ukrainian).

6. U vilnyi dostup vyklaly 41 dokument zi spravy Valeriiana Pidmohylnogo [41 documents from the case of Valerian Pidmohylnyi were released to open access]. (2021). Chytomo. URL: https://chytomo.com/u-vilnyj-dostup-vyklaly-41-dokument-zi-spravy-valer-iana-pidmohylnoho/ (in Ukrainian).

7. Shapoval, Yu. (2008). Zhyttia ta smert Mykoly Khvylovoho u svitli rozsekrechenykh dokumentiv HPU [The life and death of Mykola Khvylovyi in the light of declassified GPU documents]. Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KGB, No. 30, pp. 311-348. (in Ukrainian).

8. Sheptytska, T. (2019). Rozstriliane vidrodzhennia: arkhivno-kryminalna sprava Yuriia Vukhnalia [Executed Renaissance: The archival-criminal case of Yuriy Vukhnal]. Naukivyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 8: Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo), Iss. 12, pp. 81-86. (in Ukrainian).